

הדרוזים ומדינת ישראל: עיין ערך אדמה

שמעון אביבי

כפר סבא

(shimon_avivi@hotmail.com)

מימוש תוכניתה של רשות הטבע והגנים להוסיף עוד אלפי דונמים לפארק הכרמל ובהם אדמות פרטיות דרוזיות למכביר צופן בחובו זרעי עימות חדש בין הדרוזים לבין המדינה. כך גם התוכנית לסלול את המשכו של כביש 6 ואת מסילת הברזל של רכבת העמק על אדמות הדרוזים במפער הקישון.

יחס המיוחד של הדרוזים לאדמתם מחייב רגישות מיוחדת מצד ממשלת ישראל, הימנעות מנקיטת צעדים חד צדדיים, וקיום הידברות בסבלנות ובכבוד הדדי בין הרשויות לבין מנהיגי הדרוזים ובעלי הקרקע למציאת פתרון ופיצוי מוסכמים מראש. על רשויות השלטון לזכור תמיד שהדרוזים, בשונה מן הערבים, קשרו את גורלם בעתיד המדינה והם שותפים נאמנים ומלאים בהגנה על ביטחונה, ולפיכך יש לנקוט מדיניות של העדפה מתקנת כלפיהם גם בנושא מדיניות הקרקעות.

מאז קום המדינה לא הוקם יישוב דרוזי חדש, על אף החלטות ממשלה בנדון. ממשלת ישראל קיבלה ב-18 בנובמבר 2012 החלטה מס' 5233 ליזום הקמתו של יישוב דרוזי חדש בגליל. יש לקוות שמיזם זה ייצא מן הכוח אל הפועל ושמדינת ישראל תפרע חוב של כבוד לבעל ברית נאמן.

מילות מפתח: הפקעת אדמות, שמורות טבע, גנים לאומיים, מפער הקישון, הר הכרמל, כביש 6, רכבת העמק, יישובים דרוזיים, מדיניות קרקעית.

The Druze and the State of Israel: See under LAND

Shimon Avivi, Kfar Sabba

The implementation of the Nature and Parks Authority plan to add thousands of acres to the Carmel Park, including many privately owned Druze lands, may sow the seeds of a new conflict between the Druze and the State. And so are the plans to pave the continuation of Highway #6 and parts of the Valley Train railway on Druze lands in the Kishon gap.

The special relation of the Druze to their land entails extra sensitivity on the part of Israel's government, avoiding unilateral steps and maintaining patient, honorable talks between the authorities and the Druze leaders and land owners, for finding a solution and compensations agreed upon.

The authorities must always remember that the Druze, have bound their fate with that of the State's and are complete and lawful partners in protecting its security, and therefore there has to be a policy of affirmative action towards them, regarding land policy, too.

Since the establishment of the State of Israel no new Druze settlements have been established, notwithstanding government resolutions in the matter. On Nov. 18th 2012, the government of Israel issued a resolution #5233 for initiating the establishment of a new Druze settlement in the Galilee. Realization of this project would be the State's paying a debt of honor to a loyal ally.

Keywords: land expropriation, nature reserves, national parks, Kishon gap, Mount Carmel, No. 6 Highway, The Valley railway, Druze settlements, land policy.

הדרוזים הינם מיעוט קטן שחי במזרח התיכון בקרבת אוכלוסיה מוסלמית בלתי אוהדת ואף עויינת. על מנת לשרוד בחרו הדרוזים להתיישב בשטחים הרריים גבוהים, מבודדים ונוחים להגנה ומרוחקים ממרכזי השלטון ומדרכים ראשיות. בארץ הם בחרו להתיישב בגליל העליון, ובשלב מאוחר יותר בהר הכרמל, על אף שטחי הטרשים הרבים המצויים בהם. למען ביטחונם העדיפו הדרוזים לעבד קרקעות רדודות, או מטליות קרקע קטנות, מאשר להתנחל באדמות פוריות בעמקים, שם אפשרות ההתגוננות היתה פחות יעילה (להרחבה ראו אביבי 2007).

מטרת המאמר להסביר את יחסם המיוחד של הדרוזים לאדמתם, לתאר את פעולות המדינה ויחסה אל אדמות הדרוזים, לסקור את החלטות הממשלה בדבר הקמת יישוב דרוזי חדש והטיפול בהן, להביא בחשבון עימותים אפשריים בין הדרוזים לבין המדינה ולבחון דרכים למתנם או למנעם.

ערך האדמה במסורת הדרוזית

לדרוזים אין שאיפות לעצמאות לאומית ואין להם טריטוריה אותה הם מגדירים כטריטוריה לאומית שלהם. לכן זיקתו החזקה ביותר של הדרוזי היא לאדמתו ולאדמת כפרו, שהן בעיניו הטריטוריה הלאומית הקטנה שלו. בעוד אזרח יהודי יכול לבחור את מקום מגוריו בכל רחבי ישראל (קיבוצים, מושבים, מושבות, עיירות וערים שהם הטריטוריה הלאומית שלו) ואף להחליפו מדי פעם כרצונו, הדרוזי קשור בעבותות למשפחתו, לחמולתו, לכפרו ולאדמתו ולא יעזבם. ברוב החברות הכפריות בעולם הריבוי הטבעי גורם להגירת אוכלוסיה כפרית אל הערים, אך תופעה כזו כמעט ואינה קיימת בכפרים הדרוזיים. ככלל, שואף דרוזי בעל קרקע לשמור על אדמתו על מנת שיוכל להורשה לילדיו ולנכדיו. בעתות מצוקה כלכלית, כאשר אין לו ברירה אלא למכור את אדמתו או חלקה, הוא יעדיף למכרה לבן כפרו ולא לזר כדי שהבעלות על אדמות הכפר תישמר בידי בני היישוב בלבד (איור 1).

הדרוזים מגלים רגישות יתרה בשלושה נושאים: דת, כבוד האישה והמשפחה, אדמה (דין, ערד, ארד) (דנה 1998: 127). הדרוזים נאמנים למדינה בה הם חיים, אך אם תהיה מצדה פגיעה בלתי נסבלת בהם באחד משלושת הנושאים האלה הם יביעו את התנגדותם לכך בכל דרך. חשיבותם של ערכים אלה באה לביטוי גם בפתגמים בחיי היום-יום: 1) "ח'ד' רוחו ולא תאח'ד' ארדו" – טול נשמתו אך אל תיטול אדמתו, כלומר, אל תנסה לגזול אדמתו כי הוא עלול להרגך בשל כך. 2) כשיש סכסוך בין אנשים או בין חמולות ורוצים לומר שהסכסוך פתיר, אומרים "לא

أراضي للبيع
في عسقلية ودالية الكرمل
في دالية الكرمل:
 2 دونم في خلة حمزة مستقبل عمار
 2 دونم في ام الشقف لزراعة الزيتون
 دونم في الرندة مشرف على البحر مستقبل عمار
 دونم في الونسه للعمار
 دونم في المحرقه لزراعة الزيتون
في عسقلية:
 دونم على الشارع الرئيسي المدخل الغربي
 دونم في المقازح للعمار
 2 دونم في منطقة المشالح مستقبل عمار
 نصف دونم خلة عبيد بجانب العمار
 دونم الحى الغربي قرب الكندي
 4 دونهات قرب المست خضيرة تملك لزوج الأيتام
04-8395105
052-2611023
بلا اهراف
مط أمانى مدينة الكرمل

איור 1: מודעה בעיתון על אדמות למכירה בדליית אל-כרמל ובעספא. בתחתית המודעה נאמר: "בלי חריגים, לתושבי עיר הכרמל בלבד". מקור: עיתון אח'ר ח'ב, 1 ביולי 2007.

איור 3: בניית המקום הקדוש לזכר סת ח'דרה בבקעת אלון בהר הכרמל. במרכז התמונה שיח' מופק טריף, הראש הרוחני של העדה הדרוזית בישראל.

איור 4: מזאר סת סארה באם אל-שקף (ליד הר שוקף)

איור 5: שיח' מופק טריף מבקר באוהל השביתה באם אל-שקף, במסגרת המאבק על קרקעות הדרוזים בהר הכרמל. מקור: עיתון אחר ח'בר, 8 ביולי 2007.

ארד וְלא ערד", כלומר, לא מדובר באדמה או בכבוד ולכן ניתן לפתור הסכסוך. הפגנת הדרוזים תושבי הכרמל לשמירה על אדמותיהם בשנת 2006 היתה תחת הסיסמא "אַרְדֵּךְ – עַרְדֵּךְ" (אדמתך – כבודך) (איור 2), כלומר יש קשר בל יינתק בין שני ערכים אלה ועל הדרוזי לפעול באם תהיה פגיעה ממשית בכל אחד מהם. פגיעה בכבוד נחשבת לפגיעה קשה בחומרתה ומשתווה לעתים לפגיעה בדת.

לפי אמונתם של הדרוזים הדת והאדמה קשורות זו בזו, וכפי שהדת קדושה כך יש קדושה גם לאדמה. לכן כשהדרוזים נאבקים על אדמתם הם מגייסים מוטיבים דתיים ומקמים מבנים לזכר אישים דרוזים קדושים בלב אדמות המריבה בידעם שלמדינה יש קושי להרוס מקומות קדושים. כך הקימו הדרוזים בשנים האחרונות בהר הכרמל את המקום הקדוש לזכרה של סת ח'דרה בלב בקעת אלון (איור 3) ואת המקום הקדוש לזכרה של סת סארה ליד הר שוקף (איור 4). הקשר בין הדת לאדמה בא לביטוי גם בהצטרפותם של הראש הרוחני של העדה הדרוזית שיח' מופק טריף, השיח'ים חברי המועצה הדתית, השופטים בבתי הדין הדתיים הדרוזיים, ושיח'ים נוספים להפגנות מחאה ולשביתות שיוזמים דרוזים הנאבקים על אדמתם (איורים 3, 5).

אחת משבע המצוות (פְּרָאָד) החשובות של הדרוזים היא המצווה חֶפֶט' אל-אַח' וְאֵן – שמירה על האחים לאמונה (דנה 1998: 41). הוראה דתית זו מחייבת את הדרוזי לגלות סולידריות עם בן עדתו אם הוא נתון במצוקה בשעת מאבק על עניין צודק. הלכידות העדתית בעת צרה הוא עיקרון יסוד

ארצך غرضك אדמתך כבודך

Sent: Saturday, October 28, 2006 10:14 AM
Subject: Fw: בקר 10 בוקר

איור 2: הפגנת קריאה בקרב הדרוזים באמצעות דואר אלקטרוני לצאת להפגנה בעניין אדמותיהם תחת הסיסמא 'אדמתך כבודך'

בתרבות הדרוזית המדמה את כלל בני העדה לטס נחושת שבכל מקום שתכה בו יצלצל כולו ("א-דרוז טבק א-נחאס: מן וין מא בתדרבו - ברן כלו"). לכן, בעת מאבקו של כפר דרוזי כלשהו על אדמותיו יצטרפו אליו דרוזים מכל כפריהם כדי לסייע לו במאבקו.

מדינת ישראל וקרקעות הדרוזים

גאולת הקרקע היתה ערך עליון ברעיון הציוני, והקהילה היהודית בארץ-ישראל ייחדה את מאמציה לרכישת אדמות, בהן קרקעות דרוזים, ולהרחבת שליטתם של היהודים עליהן.

כבר בסוף המאה ה-19 רכש הברון רוטשילד מבעלי הקרקע הערבים את אדמות מטולה, שם ישבו כמאה בתי-אב דרוזים כאריסים. הדרוזים סרבו לנטוש את האדמה ובמשך ארבע שנים נוהל איתם משא ומתן כדי שיפנוה, אך ללא הצלחה. ב-1896 ניתן שוחד רב ליחידה צבאית עות'מנית ששהתה באזור, וזו הכריחה את הדרוזים לחתום על שטרות המכר ולהסתלק מהאדמות. אף על פי כן סבלו תושבי מטולה היהודים עוד שנים רבות מהתנכלויות הדרוזים ומניסיונותיהם לשוב לבתיהם, עד שהעניין נפתר במתן מענק כספי ישר לאריסים לשעבר (להרחבה ראו אבנרי 1980: 81-83).

ב-1932 ניסו היהודים לקנות אדמות מדרוזים תושבי סאג'ור, פקיעין וכפר סמיע, אך קצין המחוז הדרוזי עבדאללה ח'יר סיכל ניסיון זה באומרו לאהרן חיים כהן מהמחלקה המדינית של הסוכנות היהודית: "כל כוונה של נישול הדרוזים מעל אדמתם תקומם את העדה כולה ותעורר סכסוך דמים בין הצדדים".

הצעד המשמעותי ביותר במאמץ לרכוש אדמות מהדרוזים בארץ-ישראל באותה תקופה, היה הניסיון לממש את רעיון העברת הדרוזים בארץ ישראל להר הדרוזים בסוריה. היהודים קיוו שהדרוזים ימכרו להם את כפריהם ואדמותיהם ויעברו להתיישב בהר הדרוזים. ב-26 באפריל 1939 ביקרו בכירי הסוכנות היהודית, אבא חושי, שלמה אלפיה ודוב הוז, אצל סולטאן אל-אטוש בהר הדרוזים ודנו בדרכים לקדם רעיון זה. פרסום חוק הקרקעות של 'הספר הלבן' בחודש פברואר 1940 הקשה על המגעים עם הדרוזים שהתכוונו להגר אל ההר. המשבר הכלכלי שפקד את הארץ בעקבות מלחמת העולם השנייה, ומצבה הכספי של הסוכנות, לא איפשרו להוציא אל הפועל מפעל גדול של רכישת קרקעות, והסיכונים בביצוע הרעיון בנסיבות המלחמה עלו בהרבה על סיכויי הצלחתו. גם קשיי הקשר עם סוריה לאחר התבססות שלטון וישי שם בקיץ 1940 שמו סוף לתקוות לממש את תכנית ההעברה (להרחבה ראו אביבי 2007א: 213-216).

המגמה להגדיל את האחיזה היהודית באדמות המולדת נמשכה, באופן טבעי, עם קום המדינה, ואף הואצה מאוד בשל יכולתה של ממשלת ישראל לכפות את רצונה על בני המיעוטים שנותרו בתחומי ישראל. שטחים רבים, שיועדו להקמת יישובים חדשים לאוכלוסייה היהודית, היו במקורם אדמות בני מיעוטים, ובהם אדמות הדרוזים. המדינה ראתה בהרחבת ההתיישבות היהודית במרחבי הגליל, המאוכלס ברובו בבני מיעוטים, צורך ביטחוני ומדיני לישראל. על מנת להקצות משבצות קרקע להתיישבות יהודית חדשה בגליל, פעלה המדינה בכמה דרכים: הפקעת קרקעות, הסדר קרקעות, רכישת קרקעות וחליפין בקרקעות. הממשלה לא נרתעה מביצוע הפעולות הללו אף על פי שעוררו התמרמרות ורוגז בקרב הדרוזים, שאף ארגנו הפגנות סוערות נגדה. פעולות אלה ננקטו בכפריים דרוזים שונים וקצרה היריעה מלתאר את כולן. המקרה של בית ג'ו, שיתואר להלן, הוא דוגמה לכך.

עוד בתקופת המנדט הבריטי על ארץ-ישראל היו תושבי הכפר הדרוזי בית ג'ן בעלי אדמות בעמק החולה ובשיפולים המזרחיים של הרי הגליל העליון, באזור שנקרא מְע'אר א-דרוז וידוע גם בשם ארד אל-ח'יט, מערבית לקיבוץ איילת השחר. אדמות אלה, שכללו כ-6,500 דונם, לכדו את עיניו של יוסף נחמני, מנהל מחוז הצפון של קרן קיימת לישראל, שנסע ב-10 בינואר 1949 לבית ג'ן במטרה לרוכשן, אך בעלי הקרקע סרבו למוכרן. באותה שנה נאסר על הדרוזים להיכנס לאדמותיהם הפרטיות הללו, שנמצאו באזור שהוכרז 'אזור ביטחון' על פי תקנות שעת חירום (אזורי ביטחון), תש"ט-1949. כל ניסיונותיהם של הדרוזים להחזיר אליהם את אדמתם עלו בתוהו וזו חולקה למשקי הגליל העליון והמטעים שהיו בשטח נמסרו לחברת 'מטעי האומה'. הדרוזים לא נלאו ממאבקם למען החזרת אדמותיהם. לאחר שכל פניותיהם למוסדות ממשלתיים לא נשאו פרי, החליטו כמה תושבים מבית ג'ן לקבוע עובדות בשטח כדי ללחוץ על השלטונות להחזיר אליהם את אדמתם. הם עלו על אדמות מע'אר א-דרוז ב-16 באוגוסט 1959, כשבידיהם כלי נשק, ולא נענו לדרישת המשטרה להתפנות משם. בעקבות אירועים אלה התגברה סערת הרוחות בבית ג'ן. השלטונות חששו שהיא תתפשט לכפרים אחרים, שגם הם לא השלימו עם הכרזה על קרקעותיהם כ'אזור ביטחון', שהכניסה אליו אסורה עליהם (כגון הכפר הדרוזי חרפיש), ולפיכך הוחלט לפעול לשם השקטת הרוחות ולניהול משא ומתן עם הדרוזים על האדמות. ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון הורה ב-11 בפברואר 1960 למשרד הביטחון: "נמליץ על הענקת קרקעות לדרוזים, שאדמותיהם הופקעו בשביל הקיבוצים. רצוי שהשטחים שיקבלו תמורת קרקעותיהם יהיו מרוחקים מהגבול, ושווים בגודלם או גדולים מאלה שהופקעו". כמה מתושבי בית ג'ן הסכימו להחליף את אדמותיהם שליד ראש פינה באחרות, אך אנשים אלה הוקעו על ידי השיח'ים הדרוזים בבית ג'ן, שהחליטו שאנשי הכפר יפעלו כגוף אחד בכל הנוגע לפתרון בעיית אדמותיהם. בסוף שנת 1960 הצליחה הממשלה לרצות את תושבי בית ג'ן על ידי העלאה ניכרת בשיעורי הפיצויים לזכאיהם. כ-60% מכלל הזכאים הסדירו עד חודש ינואר 1961 את תביעותיהם ורבים אחרים עשו זאת עד חודש פברואר 1967. רובם קבלו פיצויים במטעי זיתים ובקרקעות ומיעוטם העדיפו לקבל פיצויים בכסף. בין אלה שלא הסדירו את תביעותיהם היו תושבים שהתנגדותם להסדר היתה רגשית וכן אנשים שמצבם הכלכלי היה מבוסס והם לא מיהרו להסדיר את תביעותיהם (להרחבה ראו אביבי 2007א: 212-251).

קרקעות הדרוזים ושמורות טבע

עוד בתקופת שלטון המנדט הבריטי הוכרזו שמורות טבע בארץ. בשנת 1963 התקבל בכנסת חוק גנים לאומיים ושמורות טבע. הכרזה על שמורה אינה כרוכה בהפקעת קרקעות, רק המעמד שלהן משתנה: מקרקע חקלאית פרטית הופכות החלקות ל"קרקע חקלאית פרטית בתחומי השמורה". משמעות השינוי היא איסור הכשרת שטחים בכלים חקלאיים כבדים, איסור פריצת דרכים חדשות, איסור כריתה, שרפה ומרעה.

שמונה מתוך שמונה עשר יישובי הדרוזים בגליל ובכרמל מצויים בתוך שמורות טבע וגנים לאומיים או גובלים בהם: דליית אל-כרמל ועספיא נמצאים בתוך גן לאומי פארק הכרמל ושמורות טבע נוספות העוטפות אותם; בית ג'ן נמצא בלב שמורת הטבע הר מירון. פקיעין, חרפיש, ראמה, עין אל-אסד וסאג'ור גובלים בשמורה זו. שישה כפרים דרוזים נוספים נמצאים בקרבת שמורות טבע אחרות בגליל: יאנוח – בקרבת שמורת נחל יחיעם; ג'ת וירכא – בקרבת שמורת נחל בית העמק; ג'ולס וירכא – בקרבת שמורת טבע מוצעת של נחל יצהר; כסרא וכפר סמיע – בקרבת שמורת הר סנה.

המאבק העיקרי בין תושבי בית ג' לבין רשויות המדינה על חופש השימוש בקרקעותיהם הפרטיות הנמצאות בתחום שמורת הטבע התרחש בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים. המאבק התרכז סביב הגדלת שטח הבנייה של הכפר, הכנת תכנית מתאר לבית ג', הכשרת קרקע סלעית לצורכי חקלאות, עיבוד אדמות חקלאיות פרטיות בכל רחבי השמורה, פריצת דרכים על מנת לאפשר מעבר של כלים חקלאיים כבדים, שימוש בכלים אלה לצורכי חקלאות, כריתת עצים להסקה, הקמת מפעל ביוב ומתקן לטיהור ופיזור הקולחין ועוד. הדרישה הקיצונית ביותר היתה להוציא את כל האדמות הפרטיות של בית ג' מתחום שמורת הר מירון ולצרפן לתחום השיפוט המוניציפלי של המועצה המקומית.

החוק מחייב את רשות שמורות הטבע לנהל את ענייני השמורות כך "שלא יבוצעו שינויים בלתי רצויים במראם, בהרכבם הביולוגי או במהלך התפתחותם של החי, הצומח, הקרקע, המערות, או המים בשמורה".¹ הרשות גילתה את מלוא הגמישות האפשרית וקבלה רבות מן התביעות של תושבי בית ג': הסכימה להוציא 1,340 דונם מתחום השמורה ולצרפם לתחום הבנייה של היישוב; הסכימה לתוכנית הביוב של בית ג' הכוללת מתקן טיהור ופיזור הקולחין המטוהרים בשטחי החקלאות והיער בשמורה; הסכימה להקים קו מים מראמה לבית ג'; נתנה רשות עיבוד האדמות החקלאיות הפרטיות בשמורה בכלים כבדים; איפשרה כריתת עצים להסקה בתאי דילול. הרשות בקשה לפתור את הבעיות בדרכי נועם ופרסמה מנשר אחווה וקריאה לתושבי בית ג' להמשיך בשיתוף פעולה עם הרשות בשמירת השמורה ובפיתוחה, אך קריאתה נשארה ללא תגובה.

משלא נענו דרישותיהם במלואן החליטו הדרוזים לקבוע עובדות בשטח ובשנת 1984 הם הכניסו לתחומי השמורה ציוד מכני הנדסי להכשרת קרקע ולפריצת דרכים. הם לא נענו לדרישת רשות שמורות הטבע להפסיק את העבודה ואף הפרו את החלטות בית המשפט בעניין זה. הרשות שלחה טרקטור כדי לחסום את הדרך שנפרצה בשמורה, אך תושבי בית ג' הקימו מחסום אבנים כדי למנוע את כניסתו. למקום הוזעקו צוותי משמר הגבול ומשטרת ישראל ובהתנגשות עימם נפגעו אנשים משני הצדדים וכלי רכב משטריים נחבלו. בתיווך המשטרה סוכם על הידברות בין רשות שמורות הטבע והמועצה המקומית במטרה להגיע להבנות. בשנת 1987 שוב פרץ סכסוך בין הרשות למועצה בעניין הגדלת שטח הבינוי של הכפר והרחבתו אל אדמות פרטיות של דרוזים הנמצאות בתוך שמורת הטבע בקרבת הכפר. הוכרזה שביתה כללית בבית ג', הכניסה לכפר נחסמה בפני הציבור, נערכו הפגנות, וקוימו עצרות הזדהות בכפרי הדרוזים ובכפרי בני מיעוטים אחרים. תושבים מבית ג' התנחלו בזאבוד (חורבת זבד היתה בעבר כפר דרוזי) שנמצא בלב שמורת הטבע. שוטרי משטרת ישראל, חיילי משמר הגבול ופקחי רשות שמורות הטבע שהוזעקו למקום נקלעו למאבק אלים עם הדרוזים ששרפו שלוש מכוניות של הרשות, הפכו מכוניות משטרה ופצעו עשרות שוטרים ופקחים. מאבקם האלים של הדרוזים הביא להתערבות שרי ממשלה ולהסכם בין הרשות לבין המועצה. הוכנה ואושרה תכנית מתאר, נבנתה שכונה לחיילים משוחררים, הוסדרה בעיית הביוב, הוקם קו מים מראמה לבית ג', נבנה בית ספר, הוקם מרכז קהילתי והרשות רכבה את עמדתה באשר לעיבוד האדמות החקלאיות הסמוכות לכפר. בהליך חקיקה מזורז נגרעו 1,340 דונם מתחום השמורה וצורפו לתחום הבנייה של הכפר, ששטח הבנייה שלו היה 2,025 דונם (להרחבה ראו אביבי 1990).

1 תקנות שמורות הטבע (סדרים והתנהגות), תשל"ט-1979.

הקמת יישוב דרוזי חדש

רעיון ההקמה של יישוב דרוזי חדש מלווה את מדינת ישראל מאז ראשית שנות החמישים ועד ימינו. ממשלות ישראל אמנם ראו באור חיובי הקמת יישוב כזה, אך עד היום הנושא לא קרם עור וגידים. הדרוזים לא הצליחו לחדור לשורת קובעי המדיניות בישראל, ואף לא נמצא להם בין מקבלי ההחלטות הבכירים מי שהיה יכול להטיל את כובד משקלו למען פתרון מצוקותיהם, ובין השאר לממש הקמתו של יישוב דרוזי חדש.

להלן, בקצרה, תולדות טיפולה של מדינת ישראל בנושא זה:

1954 – ב-21 באוגוסט ביקר אצל בן-גוריון כמאל קאסם, סטודנט דרוזי למשפטים מכפר ראמה. כמאל העלה בפניו את בעיית החיילים הדרוזים המשוחררים שהגיעו מסוריה ומלבנון והזקוקים לסיוע בשיכון. בן-גוריון השיב שאינו יכול להבטיח דבר, אך לאחר שיקבל את שמות האנשים ושנות שירותם בצבא יברר אם אפשר להקים להם יישוב (בן-גוריון 1954: 21 באוג'). זו היתה הפעם הראשונה שבה עלה הרעיון להקים לדרוזים יישוב חדש בשטח מדינת ישראל. בן-גוריון, שפרש לשדה בוקר לא מילא באותה עת תפקיד בממשלה, התייעץ בעניין זה עם משה דיין, רמטכ"ל צה"ל באותה עת, ודיין תמך ברעיון להקים יישוב לדרוזים (בן-גוריון 1954: 24 באוג').

1956 – לאחר שובו לממשלה קיים בן-גוריון דיון בעניין הקמת יישוב בחבל לכיש לאותם דרוזים שהגיעו מסוריה ומלבנון והשתתפו במלחמת העצמאות. הדיון התקיים ב-9 באוגוסט והוחלט בו להימנע מלהציע לדרוזים הקמת יישוב חדש ולדבוק בהבטחה הראשונה שניתנה להם לשכנם בשרעם, בדליית אל-כרמל ובעספיא.²

1959 – בחודש מאי פנתה קבוצת דרוזים מעספיא, חברי הקואופרטיב 'אל-אנתאג' ('היבול'), בבקשה להקים כפר חקלאי שיתופי על אדמותיהם למרגלות הכרמל בין צומת ג'למה (נקרא כיום צומת העמקים) לצומת מנסורה (נקרא כיום צומת יקנעם). צה"ל התנגד להקמת יישוב דרוזי חדש דווקא בצוואר הבקבוק של החיבור בין עמק יזרעאל לעמק זבולון ולאחר סדרת דיונים בינו לבין קק"ל ומשרד הפנים הוצע **לדרוזים להקים את היישוב החדש על קרקעות בבעלות המדינה**. היזמים נתבקשו להמציא תוכנית בינוי לשטח ולקבל אישור מאגף הנכסים למסירת השטח המאוחר לידיהם. עד חודש דצמבר 1960 לא הומצאו התוכניות ולכן לא הושגה הסכמת אגף הנכסים למסירת השטח.³ בסופו של דבר, מסיבות בלתי ידועות, לא מומשה הקמתו של אותו יישוב דרוזי חדש.

1961 – 'הוועדה המרכזית' (ועדה בראשות היועץ לענייני ערבים שטיפלה במדיניות כלפי המיעוטים) דנה בשאלת הקמתו של כפר חקלאי לחיילים דרוזים משוחררים בדרום הארץ, אך החליטה שהרעיון אינו מעשי מסיבות התלויות בדרוזים עצמם.⁴ יש להניח שהתכוונה לכך שהדרוזים מעוניינים בהקמת יישוב חדש בקרבת כפריהם הקיימים בכרמל ובגליל ולא בנגב הרחוק מהם.

2 מכתב לשכת מנכ"ל משרד הביטחון א/1534 מ-13 באוגוסט 1956, א"צ, 72/70/622.

3 מכתבי אג"מ/מבצעים מ-3541/5 מ-30 בספטמבר 1959, ו-0528/50 מ-22 בינואר 1960, א"צ, 216/64/17; דברי הכנסת, ישיבה קצ"ג, סעיף 13, 13 בדצמבר 1960.

4 מכתב היועץ לענייני ערבים מ-12 באפריל 1961 וסיכום ישיבת 'הוועדה המרכזית' מ-17 באפריל 1961, א"צ, 72/70/621.

1974 – ממשלת יצחק רבין הקימה ועדה לחקר בעיות הדרוזים בישראל בראשות ד"ר גבריאל בן-דור. להלן קטע מתוך דוח הוועדה: "יתכן ומצוקת הדיור והקרקעות לנוכח גידול העדה לא יפתרו אלא בפיתרון דומה לזה שבאוכלוסיה היהודית: **יישוב דרוזי חדש שיקלוט צעירים**. לצעד כזה יהיה גם אפקט הסברתי רב בקרב העדה. **הוועדה ממליצה על הקמת יישוב כזה בגליל העליון** בסביבות גוש הכפרים הדרוזיים שם (בית ג'ן, פקיעין, כסרא, כפר סמיע וחרפיש) הסובלים במיוחד ממצוקת קרקעות ודיור. יישוב כזה יכול למלא ייעוד של מרכז לצורכי תרבות, מסחר, תעסוקה ושירותים. לדעת הוועדה יש לתת דחיפות גבוהה לביצוע המלצה זו הן בשל הבעיות שהיישוב בא לפתור והן בשל הערך הסמלי והפסיכולוגי של מבצע כזה."⁵

1975 – א) מתוך מכתבו של שמואל טולידאנו, היועץ לענייני ערבים ודרוזים, אל ראש הממשלה, ובו הצעותיו לטיפול בהמלצות ועדת בן-דור: **"לקבל את ההמלצה [להקים יישוב דרוזי חדש ומודרני שיאוכלס ע"י זוגות צעירים ומשוחזרי צה"ל בגליל העליון]. להטיל על ועדה שתורכב ממשרדי השיכון, ממ"י, הפנים והמסחר והתעשייה, שתמליץ על דרכים למימוש ההחלטה. יש חשיבות גדולה לתוכנית זו במישורים המעשי, המדיני והפסיכולוגי."**⁶ ב) מסקנות הוועדה המשותפת לוועדת החינוך והתרבות וועדת הפנים של הכנסת שנבחרה בכדי לדון בצורך בפעולה דחופה להבטחת יחסי הידידות בין יהודים לדרוזים (בראשות ח"כ אברהם שכטרמן): **"בא כוח הממשלה העלה לפני הוועדה את הרעיון להקים עיירה דרוזית בגליל כפיתרון לשיכון צעירים דרוזים מחוסרי קרקע. הרעיון נראה לוועדה והיא ממליצה כי היחידה לתכנון כלכלי, שתוקם על ידי לשכת התיאום במשרד ראש הממשלה, תיגש בהקדם לעבוד תוכניות קונקרטיות ומבוססות לשם ביצוע ההצעה."**⁷ ג) התייחסות אלוף רפאל ורדי, מתאם הפעולה בשטחים, אל שר הביטחון: **"נראה לי שיש מקום להקים יישוב דרוזי חדש [לפתרון בעיות] בשיכון עבור חיילים משוחזרים מצה"ל."**⁸ ד) התייחסות שמואל טולידאנו, היועץ לענייני ערבים ודרוזים, בעניין המלצות ועדת שכטרמן: **"ההמלצה המקורית [לאמץ את רעיון הקמת עיירה דרוזית בגליל] היא של ועדת בן-דור. ההמלצה כלולה בתוכנית החומש של משרד השיכון וכן הוכנסה כבר לתוכנית המתאר לגליל."**⁹

1976 – א) מסקנות ועדת העבודה של הכנסת: **"הוועדה רואה בברכה יישומו של הרעיון להקמת מרכז אזורי מאוכלס בכפרי הדרוזים בגליל המרכזי: סמיע, כסרא, יאנוח וג'ת. במרכז יוקמו מוסדות ציבוריים עבור כפרים אלה כולל בית ספר אזורי שישתתף גם את חרפיש ופקיעין, וכן יוקמו יחידות מגורים."**¹⁰ ב) להלן מדברי המשתתפים בדיון על הקמת יישוב דרוזי חדש, שהושמעו בישיבת ועדת המנכ"לים של משרדי הממשלה לענייני דרוזים: **"ערן: במרוצת 80 השנה האחרונות לא קם יישוב דרוזי חדש. יש צורך במציאת פיתרון לזוגות צעירים וחיילים משוחזרים. יוקם מרכז השונה באופיו מן הכפר הטיפוסי – צו השעה! בידך: ההצעה היא למושב חצי חקלאי בן 60–120 יחידות. כל זאת במסגרת הקמת היישובים היהודיים המתוכננת וכביטוי לשיילוב הדרוזים. עוסקים, בהנחיית שר החקלאות, באיתור קרקע למושב. אבני: שר החקלאות**

5 קיצור דוח הוועדה לחקר בעיות הדרוזים בישראל, 19 בנובמבר 1974, משרד החינוך, ירושלים, תיק 200 (חומר ועדת המנכ"לים לענייני דרוזים וצ'רקסים).

6 המלצות הוועדה לחקר בעיות הדרוזים בישראל, מכתב 62.00/4/957 מ-5 בינואר 1975, משרד ראש הממשלה, ירושלים.

7 מסקנות הוועדה המשותפת לוועדות החינוך והפנים של הכנסת מ-5 במאי 1975, עמ' 7, סעיף 5, משרד החינוך, ירושלים, תיק 200.

8 בעיות העדה הדרוזית, תוספת א' לנספח 190, 12 במאי 1975, לשכת מתאם הפעולה בשטחים, משרד הביטחון.

9 המלצות ועדת החינוך והפנים של הכנסת בנושא הדרוזים, 62.00 מ-25 במאי 1975, לשכת היועץ לענייני ערבים, משרד ראש הממשלה.

10 מסקנות אופרטיביות של ועדת העבודה של הכנסת בנושא הדרוזים, 8 באוגוסט 1976, משרד החינוך, ירושלים, תיק 200.

תומך במרכז עירוני בגליל עבור הדרוזים. קיים גם מכתב מהמועצה האזורית הדרוזית המבקש החשת התהליך. האופציה התכנונית היא להקמת מספר יחידות מצומצם (300 יחידות דיוור).¹¹

1987 – ב-21 באפריל קבלה הממשלה החלטה מס' 373 המכוונת לקידום האוכלוסיות הדרוזיות והצ'רקסית במגמה לממש הלכה למעשה את שוויון. בתוספת להחלטה זו מופיעה רשימת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים ובה כתוב, בין השאר: "ישובי המועצה האזורית מרכז הגליל – ג'ת, יאנוח, כסרא, כפר סמיע ויישוב חדש (בהקמה)".¹² היה כנראה רצון טוב למימוש רעיון הקמתו של יישוב דרוזי חדש, אך גם הוא נמוג.

1998 – שר התשתיות אריאל שרון, יו"ר ועדת השרים לעניין פיתוח הנגב והגליל, הציע ב-28 ביוני לחברי הוועדה לבחון הצעה להקים יישוב בגליל לאנשי כוחות הביטחון ומשוחרי צבא הדרוזים.¹³ בישיבת הוועדה ב-13 ביולי הוחלט להטיל על הממונה על מחוז הצפון במשרד הפנים להביא לוועדה, בתוך שלושה חודשים, המלצות לגבי היתכנות הקמתו של יישוב בגליל לכוחות הביטחון, בהווה ובעבר, בני העדה הדרוזית.¹⁴ בסוף החודש קבלה הממשלה החלטה מס' 4082 לבדוק היתכנות הקמתו של יישוב דרוזי חדש בגליל.¹⁵ בעקבות החלטה זו הוקמה ועדת היגוי בין-משרדית בראשותו של עפ"י עמאר, סגן הממונה על מחוז הצפון במשרד הפנים. בשלב הראשון נבדקו ארבע חלופות להקמת יישוב דרוזי חדש: אזור אבו סנאן-כפר יאסיף, אזור שפרעם, אזור צומת מגידו-משירפה, אזור כפר ח'טים. לאחר מספר דיונים בוועדת ההיגוי נפסלו חלופות אלה והוחלט על בדיקתן של ארבע חלופות נוספות: אזור צומת פרוח, אזור שיח' דנון, אזור צפונית לקיבוץ כברי, אזור מזרחית למצובה – סמוך ליישוב יערה. ועדת ההיגוי החליטה שהחלופה מצפון לקיבוץ כברי היא המועדפת.

2001 – ב-31 במאי הוצגו החלופות בפני אדריכלית דינה רצ'בסקי, מנהלת מינהל התכנון במשרד הפנים. בישיבה השתתפו גם ראש ועדת ההיגוי, יו"ר הוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה, מתכנן המחוז, נציגי מינהל מקרקעי ישראל, יועץ ראש הממשלה לענייני דרוזים ונציגי הדרוזים בוועדת ההיגוי. בישיבה סוכם לאמץ את הצעתו של יגאל שחר, יו"ר הוועדה המחוזית, ולהביא לדיון בוועדה זו שתי חלופות: חלופת כברי שתיקרא 'נחל שעל' וחלופת שיח' דנון שתיקרא 'עין שפע'. ביולי הכין משרד 'פרוינט יצחק ליעוץ, תכנון וקידום פרויקטים', בעבור משרד הבינוי והשיכון, את הנתונים על שתי החלופות על מנת לקבל החלטה באשר לחלופה המועדפת (פרוינט 2001). בדיון נוסף הוחלט על בדיקתן המפורטת של שלוש חלופות: שיח' דנון (איור 7), כברי ואזור צומת יבור.

2003 – ב-19 במרס העבירה חברת 'אדמה-סביבה, גיאולוגיה וגיאוטכניקה' את ממצאיה באשר לשלוש החלופות והמליצה על חלופת יבור כחלופה הנבחרת להקמת היישוב הדרוזי החדש (נחמיאס 2003).

מכאן ואילך לא אותרו מסמכים באשר להמשך הטיפול בנושא ולקבלת החלטה מהו האתר המועדף להקמת היישוב החדש.

11 סיכום ישיבת המנכ"לים לענייני דרוזים שנערכה במשרד רו"מ ב-15 בנובמבר 1976, משרד החינוך, ירושלים, תיק 200.

12 החלטה מס' 373 של הממשלה מ-21 באפריל 1987, מזכירות הממשלה.

13 פרוטוקול ישיבת ועדת השרים לעניין פיתוח הנגב והגליל, עמ' 4, סעיף ג/7, 28 ביוני 1998, ארכיון המדינה, ועדת שרים לעניין פיתוח הנגב והגליל, ג-9688/15.

14 פרוטוקול ישיבת ועדת השרים לעניין פיתוח הנגב והגליל, עמ' 4, סעיף ג/9, 13 ביולי 1998, שם.

15 החלטה מס' 4082 ג/9 של הממשלה מ-30 ביולי 1998, מזכירות הממשלה.

2011 – מנהל מחוז הצפון של מינהל מקרקעי ישראל בדק את המקומות המוצעים ומצא ששניים מהם מתאימים להקמת היישוב החדש ואזור חורבת ענבל הוא האזור המועדף. הוקמה ועדת היגוי דרוזית, בת חמישה חברים, שתלווה את קידום הפרויקט, ואף חבריה סמכו את ידם על אזור חורבת ענבל כמתאים מאד להקמת היישוב החדש מהסיבות הבאות:

1. נמצא בקרבת יישובים דרוזיים אחרים: יאנוח, ג'ת, אבו סנאן, ירכא וג'ולס.
 2. נמצא בקרבת אזורי התעשייה של תפן, נהריה, עכו והמפרץ.
 3. אוניברסיטת חיפה והטכניון נמצאים במרחק נסיעה סביר.
 4. נמצא בקרבת תשתיות קיימות של כבישים, חשמל ומים.
 5. בעת הפצת הדת הדרוזית לפני כאלף שנה שכן במקום יישוב דרוזי בשם אל-חנבליה. הקמת יישוב דרוזי חדש באתר זה יהיה בבחינת "ושבו בנים לגבולם".
 6. נמצא על שלוחה מוגבהת מעל סביבתה ובעלת טופוגרפיה מתונה.
- מכאן עבר הטיפול לידיהם של מנכ"ל משרד ראש הממשלה ושל מיכל פרנק ראשת אגף תיאום, מעקב ובקרה במשרד זה אשר פעלו ביעילות לקידום עבודת המטה מול כל הגורמים הממשלתיים הרלבנטיים לקראת הבאת הנושא לאישור הממשלה.

2012 – ב-18 בנובמבר קבלה הממשלה החלטה מס' 5233 "ליזום הקמה של יישוב חדש, בעל אופי קהילתי דרוזי, באזור הגליל המערבי, תוך מתן עדיפות להקמתו באזור חורבת ענבל (ח'רבת אל-חנבליה)". הממשלה החליטה להטיל על מנכ"ל משרד ראש הממשלה לרכז את עבודת המטה בנושא זה ולהנחות את יו"ר המועצה הארצית לתכנון ולבנייה לגבש את המלצתה בנושא ולהגיש לממשלה לצורך קבלת החלטה בעניין הקמת היישוב.¹⁶

מהסקירה דלעיל עולה שבמהלך שנות קיומה של המדינה היו שש יוזמות שונות להקמת יישוב דרוזי חדש בישראל:

1. 1954–1956: יוזמה של בן-גוריון שהורדה מסדר היום לאחר דיון בממשלה;
2. 1959: יוזמה של דרוזים מעספיה, שלא קודמה בשל אזלת ידם של היזמים;
3. 1974–1976: יוזמה של ועדת בן-דור שזכתה לתמיכת יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים, מתאם הפעולה בשטחים, ועדת שכטרמן, ועדת העבודה של הכנסת, משרד השיכון ושר החקלאות. היוזמה לא מומשה כנראה בשל 'המהפך' – העברת השלטון מהמערך לליכוד בשנת 1977 – שגרם לשיבושים שונים בהמשכיות טיפולי הממשלה החדשה בנושאים שבהם החלה לטפל קודמתה.
4. 1987: יוזמת הממשלה, אך לא היה שום גורם ש"דחף" לקידום הנושא;
5. 1998–2003: יוזמה של שר התשתיות אריאל שרון שזכתה לגיבוי הממשלה. הוקמה ועדת היגוי בין-משרדית שאיתרה שלוש חלופות מומלצות להקמת יישוב דרוזי חדש. יתכן שהעלאת תוכנית ההתנתקות בידי ראש הממשלה שרון בסוף 2003 והאמצעים העצומים שהשקיע בקבלתה על ידי הממשל האמריקאי ועל ידי חברי מפלגתו הליכוד, וכן החשדות בשחיתות שנקשרו בו באותה תקופה, לא הותירו בידיו זמן וכוח לקדם את ההחלטה להקים יישוב דרוזי חדש.
6. 2010–2012: יוזמה של אזרח שאכפת לו, שפעל ללא לאות לקבלת החלטת ממשלה להקמת יישוב דרוזי חדש, זכתה לתמיכה של נשיא ההסתדרות הציונית העולמית.

יישוב דרוזי חדש עשוי לפתור מקצת מן בעיות השיכון של זוגות צעירים דרוזים רבים הסובלים ממצוקת דיור וממחסור בקרקעות לבנייה בכל היישובים הדרוזיים. תהיה זו הזדמנות להקים יישוב איכותי ומודרני שיתגוררו בו, בין היתר, קציני צבא ואקדמאים דרוזים המהווים קבוצת איכות שתצעיד קדימה את העדה הדרוזית. היישוב החדש יתרום לשיפור המצב החברתי-כלכלי הנמוך בעדה, שנמשך כבר שנים רבות. יהיה זה יישוב שבקרבנו מצויות תשתיות עסקיות ותעסוקתיות ובכך יינתן מענה נוסף לפיתרון בעיית האבטלה הרווחת ביישובי הדרוזים. הקמתו של היישוב יכולה לתת ביטוי לקידום השוויון לדרוזים במדינה, למימוש החלטות ממשלה קודמות ולמיתון תחושות קיפוח שקיימות בקרב הדרוזים מזה שנים רבות. היישוב החדש יהווה נכס אסטרטגי לחיזוק הגליל בהתיישבות ציונית ויתרום להידוק הקשרים בין דרוזים ליהודים במדינה. יש לקוות שהפעם עלה הנושא על דרך המלך ושהקמתו של יישוב דרוזי חדש תצא מן הכוח אל הפועל.

16 החלטה מס' 5233 של הממשלה מ-18 בנובמבר 2012, מזכירות הממשלה.

עימותים אפשריים בין הדרוזים לבין המדינה ובחינת דרכים למתנם או למנעם

הרשויות המקומיות הדרוזיות מצויות שנים רבות במצוקה תקציבית גדולה. מן המפורסמות הוא שחלק ניכר מהכנסותיהן של רשויות מקומיות מקורו במסי הארנונה שמשלמים אזורי מסחר ותעשייה, מוסדות ממשלתיים וכד'. ביישובי הדרוזים אין כמעט אזורי תעשייה. כאשר הוקם אזור התעשייה תפן, למשל, הוא נבנה בשטח המוניציפאלי של המועצה האזורית הדרוזית 'מרכז הגליל' על אדמות של דרוזים שהיו שייכות ליישובים ג'ת, יאנוח, כסרא, כפר סמיע. המדינה רצתה שמסי הארנונה שיתקבלו ממפעלי התעשייה בחבל תפן ייועדו לפיתוח אזור התעשייה בלבד ולפיכך פרקה בשנת 1990 את המועצה האזורית 'מרכז הגליל' לשלוש מועצות נפרדות: מועצה מקומית ג'ת-יאנוח, מועצה מקומית כסרא-סמיע ומועצה מקומית תעשייתית מגדל תפן. אדמות הדרוזים במועצת מגדל תפן הופקעו מהם ובכך נמנע מהיישובים הדרוזיים חלקם במסי הארנונה (מצאלחה 2012).

תופעה דומה קרתה בשנים האחרונות באדמות הדרוזים ליד יקנעם. עם פינויו של הבסיס הצבאי מנסורה נמסר השטח לידי עיריית יקנעם עילית, למרות שהאדמות עליהן הוא שכן הן אדמות שהופקעו בעבר מהדרוזים בכרמל לצורך הקמת הבסיס הצבאי. העירייה השכילה לבנות על השטח שנמסר לה אזור תעשייה מפואר ובו מפעלי היי-טק רבים שמחזורם השנתי מוערך בכמיליארד דולר. מסי הארנונה משולמים ליקנעם עילית בלבד ולדרוזים אין כל הכנסה ממפעלים אלה. הדרוזים שחשו שנעשה להם עוול התחילו בניסיונות ראשונים להחזיר לעצמם את זכויותיהם בקרקע. אכרם חסון, לשעבר ח"כ, ראש עיריית עיר הכרמל וראש מועצת דליית אל-כרמל, פנה ב-2012 במכתב למשרד המשפטים בבקשה לעשות צדק ולהחזיר את האדמות לבעליהן הדרוזים או לפצותם כספית. הוא פנה לראשונה בעניין זה בשנת 2008, אך עד כה התעלמו הרשויות ממכתבו (פורטל הכרמל: 2012, כתבה של יוסף חלבי: להחזיר לדרוזים את הקרקעות שהופקעו בשנות ה-50). מסתמן שהדרוזים יעצימו את מאבקם להחזרת זכויותיהם על אדמות שהופקעו מהם בעבר.

עימותים אפשריים עם הרשויות ייתכנו לדרוזים בכפרי הכרמל. זאת על רקע תוכניתה של רשות הטבע והגנים להוסיף עוד אלפי דונמים לפארק הכרמל ובהם אדמות פרטיות דרוזיות למכביר. ב-2005 הודיעה הרשות על כוונתה לצרף עוד כ-7,000 דונם לפארק הכרמל. ב-2006 יצאו אלפי דרוזים להפגנת מחאה בדליית אל-כרמל ובשני יישובי הכרמל הושבתו כל מוסדות הציבור ובתי המסחר (חורי ועיאדאת 2006: 7). בכל הפגנות הדרוזים עד כה נישאו תמיד דגלי ישראל יחד עם דגלי הדרוזים. זו ההפגנה הראשונה בה נמנעו הדרוזים מהנפת דגלי המדינה והניפו רק את דגלי עדתם (מנצור 2006, ריאיון). לנוכח זעקת הדרוזים קיימה עמם רשות הטבע והגנים משא ומתן שבו הגיעו הצדדים להסכמות שלא לצרף לפארק 800 דונם בנחל בוסתן ועוד 2,382 דונמים אחרים. נשארה בעינה מחלוקת על כוונת הרשות לצרף לפארק 4,100 דונם בהר שוקף. ב-2008 הפחיתה הרשות את דרישתה והיא מבקשת לצרף כ-3,200 דונם בהר שוקף. הדרוזים מתנגדים לכך (שטרן ועיאדאת 2008: 9). יישובי הדרוזים בכרמל מוקפים בשמורות טבע ואדמות פרטיות אלה הן עתודות הקרקע האחרונות שלהם בהר.

כמו כן מתכננת הממשלה לסלול את המשכו של 'כביש חוצה ישראל' (כביש 6) ואת 'רכבת העמק' בין חיפה לבית שאן על אדמות הדרוזים למרגלות הכרמל בין צומת התשבי לבין צומת העמקים (אזור המכונה 'מפער הקישון'). התוואי המקורי של רכבת העמק עובר בצדו הימני של נחל הקישון והוא ברשות המדינה, שיכלה לשקמו ולחדש בו את תנועת הרכבות מבלי להפקיע קרקעות כלשהן. אך המדינה החליטה לסלול תוואי חדש

למסילת הברזל על אדמות הדרוזים בצדו השמאלי של הקישון, צעד שכרוך בהפקעת קרקעותיהם. הדרוזים אינם מתנגדים לביצוע מפעלים לאומיים חשובים אפילו אם הם עוברים על אדמתם, אך כל רצונם הוא לקבל קרקע חליפית, שווה בגודלה ובאופייה לקרקע שתופקע מהם. לאחר הפגנות שקיימו הדרוזים, ולאחר מפגשים שקיימו נציגי הממשלה עם מנהיגי הדרוזים, קבלה הממשלה ב-31 בינואר 2010 את החלטתה מס' 1308 שבה נאמר, בין היתר: "ההתייחסות לרצועת הקרקע בה ייסללו כביש 6, קו צינור הגז ומסילת רכבת העמק תהיה כחטיבה אחת. ברצועה זו תתאפשר החלפת קרקעות כפיצוי לבעלי המקרקעין כדלקמן: מאחר שהקרקעות החקלאיות באזור מפער הקישון דומות בטיבן ובערכן לקרקעות המופקעות, הקרקע שתינתן באזור זה בתמורה להפקעת אדמה חקלאית תהיה דונם תמורת דונם, בעלות פרטית תמורת בעלות פרטית; באזור היישובים דליית אל-כרמל ועספיא תינתן קרקע חקלאית בתמורה לקרקע חקלאית במפער הקישון במתכונת דומה: דונם תמורת דונם, בעלות פרטית תמורת בעלות פרטית; אם שווי הקרקעות המוחלפות יהיה שונה, החילופין ייקבעו בהסכמה. בהעדר הסכמה כאמור, תיקבע מתכונת החילופין באמצעות שמאי מוסכם מכריע; שארית חלקות, שבבעלות יחיד, שבהן השימוש בתשתיות מחייב ניצול של 80% ומעלה, תיכלל החלקה בשלמותה לצורכי החליפין".

בעלי קרקעות במפער הקישון שפנו למשרדי חברת כביש חוצה ישראל ביקנעם, שהוסמכה לטפל ביישום החלטת הממשלה, הגיעו להסדרים לשביעות רצונם. חלק מבעלי האדמות קבלו אדמות חלופיות ליד יקנעם, חלק אחר העדיף למכור את אדמותיו תמורת 60 אלף ₪ לדונם וחלק אחר יקבל קרקע חלופית בדליית אל-כרמל או בעספיא לפי הערכת שמאי. רוב ההסכמים שנעשו עד כה הם עם אנשי דליית אל-כרמל. חברת כביש חוצה ישראל ממשיכה במאמציה להגיע להסדרים מוסכמים גם עם בעלי הקרקעות מעספיא (פורטל הכרמל, 9 בספטמבר 2011, 9 בספטמבר 2011, כתבה של חסין חלבי: "שיח' טריף, הגענו להסדר לשביעות רצוננו").

העדר תוכניות מתאר מעודכנות לרבים מכפרי הדרוזים הביא לכך שדרוזים נאלצו לבנות, ללא היתרים, בתים לזוגות צעירים ולחילילים משוחררים על אדמותיהם הפרטיות, גם אם אינן נכללות בתחום הבנייה של הכפר. הדבר הביא לפתיחת תיקים פליליים, להוצאת צווי הריסה למבנים שנבנו ללא היתר, להטלת קנסות ואף לפסיקת עונשי מאסר.

הואיל ואדמה היא אחד משלושת הערכים החשובים ביותר שעליהם ייאבקו הדרוזים בכל יכולתם מוצע לרשויות המדינה לבחון אפשרות לפעול בדרכים הבאות:

1. גלגול רגישות למסורת ולמנהגים הדרוזיים בכל הנוגע לקרקעותיהם, לקיים דו-שיח עם מנהיגי העדה הדתית והחילוניים ועם בעלי האדמות לפני קבלת החלטות הקשורות לאדמותיהם ולהשתדל להגיע עמם להבנות עקרוניות בנושא זה.
2. להחזיר לדרוזים את אדמותיהם שהופקעו בעבר לצורכי ביטחון וכיום אינן משמשות עוד לצרכים אלה.
3. לשותף את המועצות המקומיות הדרוזיות בהכנסות ממסי ארנונה שמשלמים מפעלי תעשייה שהוקמו על אדמות שהופקעו מהדרוזים.

4. להכין תוכניות מתאר מעודכנות ליישובי הדרוזים בהן יורחבו במידה ניכרת תחומי הבנייה והפיתוח של היישובים.
 5. להכליל בתחום הבנייה של היישובים את הבתים שנבנו ללא היתר על קרקע חקלאית של בעליהם, ובכך לפתור בעיה כאובה זו.
 6. להגמיש במידה ניכרת את המגבלות הסביבתיות והנופיות המוטלות על יישובי הדרוזים ולהימנע ככל האפשר מהכרזה על שטחים נוספים, שסמוכים ליישובי הדרוזים, כשמורות טבע או גנים לאומיים.
 7. להתחשב בכך שהדרוזים, בשונה מן הערבים, קשרו את גורלם בעתיד המדינה והם שותפים נאמנים בהגנה על ביטחונה, ולפיכך מוצע לנקוט במדיניות של העדפה מתקנת כלפיהם גם בנושא הקרקעות.
- גם הדרוזים מצידם יכולים לתרום להפגת המתח עם רשויות המדינה בנושא הקרקעות בדרכים הבאות:

1. להסכים לריכוז קרקעות ולאפשר פיתוח של היישוב לפי תכנון מסודר.
2. להתחשב בכך שהקרקעות המיועדות לבנייה במדינת ישראל בכלל, ובאזורים היפים של הכרמל והגליל בפרט, הן מצומצמות, ולפיכך אין מנוס אלא לעבור מבנייה צמודת קרקע לבנייה רוויה גם ביישובי הדרוזים.
3. להפנים שעל מנת להגיע להבנות במשא ומתן על שני הצדדים לוותר על חלק מעמדות הפתיחה שלהם ולא להתעקש על השגת מלוא דרישותיהם.
4. לשמור על חוקי המדינה, ולהבין שחובה זו מוטלת גם על הרשויות שפועלות בדרך כלל לאורם.
5. להימנע מאלימות כלפי גורמי אכיפת החוק ולמלא את החלטות בית המשפט.

סיכום

עם קום המדינה הואצה האחיזה היהודית באדמות הגליל, שהיה מאוכלס ברובו המכריע בבני מיעוטים. המדינה ראתה בהתיישבות יהודית צפופה במרחבי הגליל צורך ביטחוני ומדיני לישראל ולא היססה להפקיע קרקעות מיישובים ערביים ודרוזיים על מנת להקצות משבצות קרקע להתיישבות זו. הדרוזים נאבקו על אדמתם אך כוחם לא עמד להם אל מול מנגנוני השלטון, והם הסתפקו בקבלת קרקעות אחרות או פיצוי כספי תמורת אדמותיהם שהופקעו מהם.

הגליל והכרמל, שבהם מצויים היישובים הדרוזיים, הם בין האזורים היפים ביותר בארץ ומטעם זה הוכרזו שטחים נרחבים בהם שמורות טבע ופארקים לאומיים. הכרזת המדינה על שמורות טבע סביב יישובים דרוזיים או בקרבתם הביאה לכך שהדרוזים לא יכלו לעשות כרצונם באדמותיהם שנכללו בשמורות הטבע, ושמורות אלה הגבילו את התפתחות היישובים לעברן. מצב זה הביא לעימותים, לעתים אלימים, בין הדרוזים לבין הרשויות ולהסדרים זמניים בין הצדדים.

מימוש תוכניתה של רשות הטבע והגנים להוסיף עוד אלפי דונמים לפארק הכרמל ובהם אדמות פרטיות דרוזיות למכביר צופן בחובו זרעי עימות חדש בין הדרוזים לבין המדינה. כך גם התוכניות לסלול את המשכו של כביש 6 ואת מסילת הברזל של רכבת העמק על אדמות הדרוזים במפעל הקישון.

יחסם המיוחד של הדרוזים לאדמתם מחייב רגישות מיוחדת מצד ממשלת ישראל, הימנעות מנקיטת צעדים חד צדדיים, וקיום הידברות בסבלנות ובכבוד הדדי בין הרשויות לבין מנהיגי הדרוזים ובעלי הקרקע למציאת פתרון ופיצוי מוסכמים מראש. המדינה אכן בחרה בדרך ההידברות על מנת להגיע להבנות בכל הנוגע לפרויקטים שיחייבו הפקעת אדמות של הדרוזים במפעל הקישון. בחירה בדרך זו עשויה לשאת פרי או להביא להבנות בין הצדדים ולמנוע עימותים אלימים ביניהם. הדרוזים, בשונה מן הערבים, קשרו את גורלם בעתיד המדינה והם שותפים נאמנים ומלאים בהגנה על ביטחונה, ולפיכך מוצע לבחון אפשרות לנקוט במדיניות של העדפה מתקנת כלפיהם גם בנושא מדיניות הקרקעות.

מאז קום המדינה ועד למועד כתיבת מאמר זה לא הוקם בארץ אף יישוב דרוזי חדש, אולם ממשלת ישראל קבלה לאחרונה החלטה ליזום הקמת יישוב דרוזי חדש בגליל (החלטה מס' 5233 מ-18 בנובמבר 2012). מיזם זה, אם ייצא מן הכוח אל הפועל, יהווה מעין פרעון חוב של כבוד לבעל ברית נאמן של המדינה.

מקורות

- אביבי, ש' 1990. סכסוך הקרקעות בשמורת הטבע הר מירון. אוניברסיטת חיפה.
- אביבי, ש' 2007. טס נחושת – המדיניות הישראלית כלפי העדה הדרוזית 1948–1967. ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- אביבי, ש' 2007. יישובי הדרוזים בארץ-ישראל ותהליך התיישבותם בין המאה ה-11 והמאה ה-16. אופקים בגאוגרפיה, 68–69, 74–93.
- אבנרי, א' 1980. ההתיישבות היהודית וטענת הנישול (1878–1948). מכון טבנקין לחקר ולימוד הקיבוץ ותנועת העבודה, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- אלון, ע' 1987. שמורת טבע הר מירון – שימושי קרקע. תל אביב: החברה להגנת הטבע.
- בן-גוריון, ד' 1954. יומן. כרך 15.
- דנה, נ' 1998. הדרוזים. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- חורי, ג' ופ' עיאדאת. 2006. אלפים הפגינו בדלית אל-כרמל: לא לספח אדמות לפארק הכרמל. הארץ, 31 באוקטובר, חדשות עמ' 7.
- מצאלחה, ס' 2012. שקר הזכויות תמורת החובות. הארץ, 18 ביולי, עמ' 2.
- נחמיאס, ד' 2003. פרקים א, ב, לתסקיר יישוב דרוזי חדש בגליל – מצע לדיון 20/3/03. חברת 'אדמה, סביבה, גיאולוגיה וגיאוטכניקה'.
- פרויד, י' 2001. בדיקת היתכנות הקמת כפר דרוזי בגליל. חברת 'פרויד יצחק ליעוץ, תכנון וקידום פרויקטים'.
- שטרן, י' ופ' עיאדאת. 2008. המדינה לא תפקיע חלק מאדמות דליית אל-כרמל שיועדו לגן לאומי. הארץ, 15 בינואר, חדשות עמ' 9.

אתרי אינטרנט

פורטל הכרמל. <http://karmel.co.il>

ארכיונים

ארכיון המדינה – ועדת שרים לעניין פיתוח הנגב והגליל.

ארכיון צה"ל – תיקים 72/70/621, 72/70/622, 216/64/17.

מזכירות הממשלה – החלטות ממשלה.

משרד הביטחון – לשכת מתאם הפעולה בשטחים.

משרד החינוך – תיק 200 (חומר ועדת המנכ"לים לענייני דרוזים וצ'רקסים).

משרד ראש הממשלה – לשכת היועץ לענייני ערבים.

ריאיונות

מנצור פאדל, פרופסור, שיח' וחבר המועצה הדתית הדרוזית העליונה, 3 בנובמבר 2006.